

Jiřina Popelíková,

Vztahy mezi syntaktickou strukturou a aktuálním členěním větným: studie vývojových tendencí na základě paralelního textu raněnovooanglického a současného

The relations between syntactic structure and functional sentence perspective as reflected in a parallel Early New and Modern English text: a study of developmental tendencies

Posudek diplomové práce

Předložená diplomová práce je diachronní studie zkoumající interakci syntaktických a aktuálněčlenských vývojových tendencí v průběhu čtyř století. Texty reprezentující starší a současné období jsou raněnovooanglický a moderní překlad téže části páté knihy Boethiovy *Consolatio Philosophiae*, proslulého latinského filozofického spisu z 6. st.

Literární předloha a oba analyzované překladové texty jsou na úvod charakterizovány z hlediska kulturně historického pozadí a literárního zařazení. Vlastní rozbor vychází z 50 vět souvislého staršího textu, které jsou porovnány s jejich protějšky v textu současném. Oba texty jsou k práci připojeny jako příloha I. Jelikož většina vět jsou souvětí a rozbor je proveden na rovině klauzí, rozsah výzkumného materiálu (222 + 230 klauzí) více než dvojnásobně přesahuje rozsah stanovený požadavky na diplomový úkol. Základem klasifikace je rozdělení paralelních textů na věty, které si odpovídají, věty, které se v některém syntaktickém a/nebo aktuálněčlenském aspektu liší, a věty, které v druhém textu nemají protějšek. Oba texty jsou z tohoto hlediska ztabelovány ve dvou paralelních sloupcích, v nichž jsou názorně registrovány jak shody, tak rozdíly, a to nejen systémem kódů, nýbrž v případě rozdílů i v explicitním komentářem (příloha II). Analyzované úseky textu se do jisté míry liší již v počtu vět, do něhož jsou rozčleněny: v současném překladu jsou některá dlouhá souvětí rozdělena na menší větné celky, takže celkový počet vět současného textu je o 10% vyšší (50:55). V tom jsou zahrnuty i řidší případy, kdy naopak obsah dvou vět staršího textu je v současném textu sloučen do jedné věty. První zjištění je ve shodě s výsledky jiných diachronních studií délky souvětí, které jednoznačně naznačují tendenci k jeho zkracování. Druhé zjištění svědčí o snaze překladatele indikovat explicitněji těsnost sémantických vztahů mezi dvěma, ojedinele i třemi větami, neboť propozice ztvárněné samostatnou větou mají větší míru sémantické autonomie, než jsou-li ztvárněny v rámci klauzí souvětí. Příklad A15/16-B15 je toho názorným dokladem. Podobně je tomu v případech parataxe oproti hypotaxi. Zkracování souvětí autorka ve své počáteční hypotéza předpokládala. Kromě toho předpokládala vliv latinského originálu, zejména pokud jde o nefinitní konstrukce jako prostředky syntaktické kondenzace, častější inverzi a odchylky od slovosledu SVO ve starším textu a v podstatě stejné zastoupení základního rozložení výpovědní dynamičnosti v obou textech, i když raněnovooanglický slovosled poskytuje pro řazení větných prvků podle nárůstu stupně výpovědní dynamičnosti příznivější podmínky.

Syntaktický rozbor klauzí zahrnuje finitní/nefinitní realizační formu, typ závislé finitní věty (obsahová, substantivní vztažná, adjektivní vztažná, adverbialní), syntaktickou funkci (věta hlavní a syntaktické funkce vět vedlejších) a řazení vět v souvětí v případech, kde se lišilo. Aktuálněčlenský rozbor byl zaměřen na identifikaci a postavení tematických prvků, neboť s vývojem analytických tendencí bylo možné očekávat jejich častější výskyt v postverbálním postavení. Tento předpoklad se nepotvrdil, naopak v současném textu byly zaznamenány odchylky od gramatického slovosledu (prepozice předmětu a příslovečného určení) uvádějící větné prvky do souladu se základním rozložením výpovědní dynamičnosti. Příklad B-7.a je pěkný doklad hierarchické nadřazenosti principu koncového postavení jádra výpovědi nad principem koncového postavení rozvinutého větného členu.

Mezi klauzemi bez odpovídající větné paralely výraznou skupiny tvoří adjektivní věty vztažné, které v současném textu odpovídají nevětným realizacím stejných obsahů v textu starším. Ukazuje se zde nejen tendence k větší míře explicitnosti, nýbrž i k postavení modifikátoru v souladu s jeho vyšším stupněm výpovědní dynamičnosti v distribučním poli příslušné substantivní fráze. Z vývojového hlediska jsou zajímavé i adjektivní vztažné věty, které si v obou textech odpovídají. Antecedenty realizované osobními zájmeny jsou v současném textu nahrazeny nejčastěji zájmenem *one* a relativum *that* po osobním podmětu ve starším textu odpovídá relativu *who* v textu současném. Pokud jde o vztažné věty substantivní, jeví se jako specifický rys textu současného, což by svědčilo pro pozdní vývoj samostatných relativ. Jinou, méně zastoupenou skupinu klauzí bez protějšků v starším textu reprezentují diskurzivní prostředky přímého apelu na recipienta textu; celkově formální charakter textu však zůstává zachován.

Pokud jde o rozdíly ve větné realizační formě ztvárnění téhož obsahu, nejčastější odchylky byla zaznamenány ve finitní oproti nefinitní formě a naopak, přičemž je častější korespondence mezi nefinitní formou ve starším textu a finitní formou v textu současném. Tento výsledek je poněkud překvapivý, neboť výsledky jiných studií ukazují, že zatímco se počet finitních vět v souvětí zmenšuje, nefinitních klauzí naopak přibývá. Vyšší zastoupení nefinitních klauzí v starším textu lze v předloženém výzkumu připisovat vlivu latinského originálu, častější výskyt finitních protějšků v současném textu pak tendenci k větší míře explicitnosti.

Srovnání slovosledu, kromě případů prepozice zmíněných výše, ukazuje nejvíce rozdíly v inverzi pronominálního podmětu a slovesa ve větách uvozujících přímou řeč. Tento rys je specifický pro starší text a v oddílu 3.2.3.4 je náležitě vysvětlen bez motivace aktuálněčlenskou strukturou, která způsobuje prepozici tematických postverbálních prvků registrovanou v textu současném. V případě vzorce přímá řeč - sloveso *quoth* - osobní zájmeno je skutečně nasnadě působení staršího principu V2 (postavení slovesa na druhém místě). Přímý slovosled jiných sloves dicendi však není důsledek užití těchto sloves, nýbrž je určen vzájemným postavením uvozovací věty a přímé řeči. Inverze je možná pouze v případě, že věta s verbem dicendi následuje za řečí přímou nebo je do ní vložena. Jestliže předchází, je možný pouze slovosled přímý, což platí i pro *quoth*. Kromě toho ex A-143.1 neobsahuje přímou řeč, nýbrž řeč nepřímou (obsahové souvětí).

Poznámky k jednotlivostem:

K existenciální konstrukci: spíše než obecný je to základní nebo nejčastější prostředek uvedení jevu na scénu, neboť prezentační věta má v angličtině více forem. Věty se slovesem *exist* jsou jednou z nich, avšak na rozdíl od existenciální konstrukce, která je specifickým syntaktickým prostředkem sloužícím k dosažení postverbálního postavení rematického podmětu (výskyt rematického slovesa se zde pohybuje kolem 5%), forma $S - V_{exist}$ realizuje jak škálu prezentační, tak kvalifikační. Prezentační funkce vyžaduje souhrn kontextového faktoru: podmět prezentačního slovesa musí být kontextově nezapojený. Příklady A/B-24 sem vlastně nepatří, neboť představují korespondenci mezi existenciální konstrukcí a predikací se slovesem *have* (svědčí jen o těsném vztahu mezi těmito dvěma typy predikací). Příklad A/B-204.1 sem patří jen jako doklad přesunu jádra výpovědi z podmětu na predikaci, avšak nikoliv svou sponovou formou. Sponová predikace se prototypicky liší jak sémanticky, tak AČV strukturou: vyjadřuje připsání příznaku, který má převážně funkci rématu. Příklad A/B-46 *that of nothing commeth nothing / nothing comes forth from nothing* je v A forma prezentační škály Adv - V - S (inverze mimo případy vět uvozujících přímou řeč); sémantická a AČV korespondence zde vyplývá pouze z totožnosti subjektového a adverbálního komplementu.

Ke kontextové zapojenosti, jakožto hodnotě striktně binární (s. 65): o skalární povaze kontextu jakožto faktoru AČV psali např. František Daneš, Jan Firbas, William Chafe aj. Je to právě tento aspekt kontextu, který nejčastěji vede k potenciálnosti AČV struktury; objevuje se i v této práci právě v interpretaci existenciálních vět. Způsob označování částí textů arabskými číslicemi v hranatých závorkách není jasný: např. [8] obsahuje výčet aspektů zahrnutých do analýzy každé klauze, [9] [10] jsou tabulky 3 a 4, [11] [12] [13] jsou příklady ilustrující tři skupiny odlišností, jimiž se texty liší. Ty jsou dále číslovány 1.1, 1.2, 2.1 atd., ale odkazuje se na kódem z přílohy.

Jazyk: práce je psána pěknou angličtinou, chyby a tisková přehlédnutí jsou ojedinělé, např. *posses* (s. 39), *regularly repeating parallels* (s. 39), *non-dependent* (s. 55), *The reversed clause order of B-93 and B-92 result partly from ...* (s. 57) aj.

Závěr:

Předložená diplomová práce řeší náročný úkol jak po stránce jazykové, tak po stránce obsahové. Jazyková stránka vyžaduje spolehlivou znalost dvou stadií jazykového vývoje, obsahová stránka proniknutí do významu složitých filozofických úvah. Komplex zkoumaných aspektů nadto vyžaduje adekvátní teoretickou znalost syntaxe obou zahrnutých období a fundovanost v analýze informační struktury, což předpokládá velmi dobrou orientaci v rozsáhlé odborné literatuře. Ve všech těchto aspektech autorka prokázala potřebné schopnosti a patřičnou odbornou erudovanost. Vhodnou metodologií názorně demonstrovala rozdíly mezi texty obou období a k dosavadním výzkumům v této oblasti přispěla řadou nových poznatků. Diplomová práce Jiřiny Popelíkové splňuje požadavky kladené na diplomový úkol ve více než vrchovaté míře. Doporučuji ji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji známkou výbornou.

Prof. PhDr. Libuše Dušková, DrSc.